

Kostel na Poušti. Ke stavebním dějinám kostela sv. Jana Křtitele v Chřešticích u Písku

Filip FACINCANI; Kryštof LOUB

DOI: <https://doi.org/10.56112/zpp.2024.3.02>

ABSTRAKT: Cílem studie je představení stavební historie kostela sv. Jana Křtitele v Chřešticích u Písku. Výzkum byl koncipován jako standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum, jehož závěry jsou zde představeny v redukované podobě a za užití výběrových archivních rešerší. Průzkum dokázal, že nejstarší zachované zděné části kostela, tj. severní zeď hlavní lodi a její severovýchodní nároží, pocházejí ze 13. století, zatímco presbytář a s ním současná sakristie jsou až produktem druhé či třetí třetiny 14. století. Dříve diskutované přímé či nepřímé vazby chřeštického kostela na zvíkovsko-píseckou huť či milevskou produkci 13. století tak nebyly potvrzeny.

KLÍČOVÁ SLOVA: stavebněhistorický průzkum; Chřešovice; Písek; zvíkovsko-písecká huť; raná gotika; Kaleničtí z Kalenic

Church in the Desert. The construction history of the Church of St. John the Baptist in Chřešovice near Písek

ABSTRACT: The aim of the study is to present the construction history of the Church of St. John the Baptist in Chřešovice near Písek. The research was conceived as a standard non-destructive building-historical survey, the conclusions of which are presented here in a reduced form and using selected archival research. The survey proved that the earliest surviving brick parts of the church, i.e. the north wall of the nave and its northeast corner, date from the 13th century, while the chancel and its present sacristy are only a product of the second or late third of the 14th century. The previously discussed direct or indirect links of the Chřešovice church to the Zvíkov-Písek smelter or the 13th century production in Milevsko have thus not been confirmed.

KEYWORDS: building archeology; Chřešovice; Písek; Zvíkov and Písek architectural workshop; early Gothic; House of Kalenic of Kalenic

1

Obr. 1. Chřešovice, kostel sv. Jana Křtitele, pohled ze severozápadu. Foto: Filip Facincani, 2024.

2

3

4

5

Obr. 2. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, pohled z jihozápadu. Foto: Filip Facincani, 2024.

Obr. 3. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, západní průčelí s portálem. V omítce (nad portálem) málo zřetelné zazděné kruhové okno na kruchtě. Foto: Filip Facincani, 2024.

Obr. 4. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, pohled na východní stěnu presbytáře a sakristie. Foto: Petr Macek, 2024.

Obr. 5. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, pohled ze severu. Zleva: zřetelný úskok zdiva sakristie, vymezující původní korunu zdiva; zazděný vstup ze sakristie na hřbitov a zlom na předělu druhé a třetí třetiny délky lodi, vymezující její raně barokní prodloužení. Foto: Ondřej Šindlář, 2024.

Kostel sv. Jana Křtitele, nejpozději od konce 16. století zvaný také *na Poušti*,¹ leží zhruba 1,5 kilometru severovýchodně od obce Chřešřovice. Je vystaven na ostrožně nad řekou Vltavou a z povahy své osamocенosti i výjimečné podoby tvoří dominantu jednoho z nejmalebnějších sakrálních okrsků jižních Čech (obr. 1–5).

Z architektonického i stavebněhistorického hlediska je stavbou plnou kontrastů a doposud neuspokojivě nahlíženého stavebního vývoje. Pro postižení jeho nejstarší etapy byla navíc tendence hledat nepřímá umělecká východiska v raně gotických stavebních podnicích na Zvíkově, v Písku a v Milevsu. Právě tyto okolnosti z něj činí ideální objekt zájmu do jubilejního čísla Zpráv památkové péče, věnovaného Petru Mackovi.

Nejstarší dějiny

K osídlení chřešřovické ostrožny došlo dle archeologických nálezů již v rané střední a mladší době bronzové.² Pro 12. století zde bylo doloženo pohřebiště, a je zde tedy předpokládána

existence starší, pravděpodobně dřevěné svatyně.³ Oblast jižně od soutoku Vltavy a Otavy a severně Chřešřovic, tzv. Oslovský újezd, získal v roce 1226 Přemysl Otakar I. od doksanských premonstrátů.⁴ Tato oblast tvořila nadále zázemí hradu Zvíkova, budovaného právě od konce

– pobočka Třeboň; dále SOA Třeboň, pob. Třeboň), Velkostatek Protivín 1374–1924 (1943) (dále VS Protivín), inv. č. 1438, sig. III. K alfa 6, Kostel, fara a škola v Chřešřovicích – fase, popisy kostela a inventáře, 1598–1796, kart. 30, fol. 10r. Dále např. Johann Gottfried Sommer, *Das Koenigreich Boehmen: Bd. Prachiner Kreis*, Prag 1840, s. 431; nebo August Sedláček, *Místopisný slovník historický království Českého*, Praha 1909, s. 335.

2 Jiří Fröhlich, *Písecko v zrcadle archeologie*, Písek 1997, s. 46.

3 Ibidem, s. 47.

4 August Sedláček, *Děje Prácheňského kraje*, Písek 1926, s. 31.

■ Poznámky

1 K toponymu viz registr žádostí kostela od Bohuslava Kalenického z Kalenic (Státní oblastní archiv v Třeboni

6

7

8

Obr. 6. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, kružbové okno východní stěny závěru. Foto: Petr Macek, 2024.

Obr. 7. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, jižní portál před obnovou. Foto: Filip Facincani, 2024.

Obr. 8. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, jižní portál po obnově. Foto: Radka Lacinová, 2024.

první třetiny 13. století.⁵ První dosud nalezená pramenná zmínka o Chřešřovicích pochází z roku 1323 (*Creschowicze*),⁶ kdy byla ves darována Janem Lucemburským Petru I. z Rožmberka, tehdejšímu majiteli Zvíkova.⁷ Do té doby byly Chřešřovice, zdá se, královským majetkem.⁸ V roce 1360 je zde doložen Bohunek z Chřešřovic.⁹ Nejstarší písemná zpráva o kostelu pochází z roku 1378. V *Berním rejstříku pražského arcibiskupství* (1378)¹⁰ je v souvislosti s dnešní vesnicí Písecká Smoleč (*Smolcz*) na druhém břehu řeky zmíněn mlýn se dvěma velkými koly pod sv. Janem („2 rotas magnas sub Sto Johanne“). Pravděpodobně o tomto mlýnu pod sv. Janem jsme zpraveni i v roce 1468.¹¹ O starším založení kostela svědčí také samotné zasvěcení sv. Janu Křtiteli.¹² Dle Jaroslava Schallera je v ereckních knihách (*Errichtungsbücher*) při kostele sv. Jana poprvé doložen farář v roce 1384.¹³ Jak v ereckních, tak v konfirmačních knihách se ovšem kostel dohledat nepodařilo. Kostel sv. Jana Křtitele byl nadto ztotožňován s dnes zaniklou farou Dobrohošť, v pramenech naposledy zachycenou na počátku 15. století.¹⁴

Dle Augusta Sedláčka¹⁵ byla obec Chřešřovice od starodávna rozdělena na dvě části. První, s kostelem, přináležela pražskému arcibiskupství (panství Týn n. Vltavou); druhou pak tvořil poplužní dvůr s tvrzí a s manskou povinností

k Písku.¹⁶ Nicméně ještě v roce 1378 nejsou Chřešřovice zahrnuty do *Berního rejstříku pražského arcibiskupství*, a je tedy možné, že je stále vlastnili Rožmberkové – byť nejsou taktéž zahrnuty do *Rožmberského urbáře*, sepsaného pravděpodobně těsně před rokem 1380.¹⁷ Podle Sedláčka náležela část obce s kostelem k Týnu právě až v 15. století.¹⁸

V pramenech následuje delší časová proluka a teprve k roku 1499 se dozvídáme o darování podacího práva kostela sv. Jana v Chřešřovicích králem Vladislavem Jagellonským řádu křižovníků s červenou hvězdou.¹⁹ To je následně postoupeno Janu Radkovci, od roku 1461 držiteli chřešřovického poplužního dvora a tvrze. Otázka vlastnictví křižovníků není pro kostel Sv. Jana stále uspokojivě vyřešena.²⁰

■ Poznámky

5 Jiří Varhaník – Jan Zavřel, K morfologii a petrografii raně gotické výstavby hradu Zvíkova, *Památky a příroda* XI, 1986, č. 2, s. 65–71. O první písemné zmínce (1234) a stavebním vývoji Dobroslav Libal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 589.

6 Antonín Profous, *Místní jména v Čechách*, Praha 1949, s. 60. Například v prepisu listiny v RBM III (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III*, Josef Emler (ed.), Praha 1890, s. 350–351, č. 892) jsou ve výčtu vesnic uvedeny *Creschowicze*, v rejstříku tedy Krašovice. Nicméně přináležitost k tehdy rožmberskému Zvíkovu a výskyt blízkých vsí Oslov, Kluky, Tukleky či Kašina Hora potvrzují správnost Profousovy transkripce (*Creschowicze*).

7 Listina z 19. srpna 1323, viz Emler (pozn. 6), s. 350–351, listina č. 892.

8 Výstavbu kostela (presbytáře) předpokládá ve 13. století – a tedy na královském majetku – Jiří Kuthan, *Gotická architektura v jižních Čechách*, Praha 1975, s. 116.

9 Profous (pozn. 6), s. 60.

10 *Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*, Josef Emler (ed.), Praha 1881, s. 350–351.

11 August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, Praha 1890, s. 250.

12 K patrocinii sv. Jana Křtitele viz např. Zdeněk Boháč, K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie, *Československý časopis historický* XVI, 1968, č. 4, s. 571–584. – Zdeněk Boháč, Patrocinia románských kostelů v Čechách, *Historická geografie*, 1972, č. 8, s. 31–52. – Petr Jokeš – Monika Rychlíková, Výzkum patrocinii na jihozápadní Moravě, *Časopis matice moravské* CXII, 1993, s. 55–76.

13 Jaroslav Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen, Bd. III, Prachines Kreis*, Prag 1790, s. 105.

14 K tomu např. Karel Pletzer, Zaniklé fary bechyňského děkanátu Bylov a Dobrohošť, *Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích* XXX, 1993, č. 4, s. 252–255. – Fröhlich (pozn. 2), s. 46.

15 Viz Sedláček (pozn. 11), s. 250. – Sedláček (pozn. 1), s. 335.

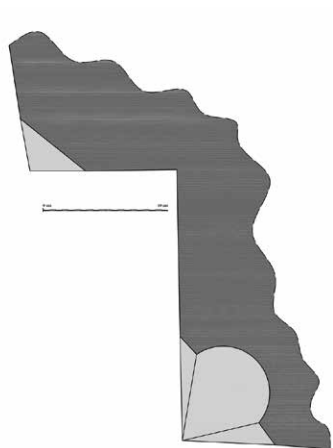
16 Také Josef Matzner, *Královské město Písek*, Písek 1898, s. 193.

17 *Urbář zboží rožmberského z roku 1379*, Josef Truhlář (ed.), Praha 1880. Dle Truhláře nemusely být zapsány všechny tehdy vlastněné statky.

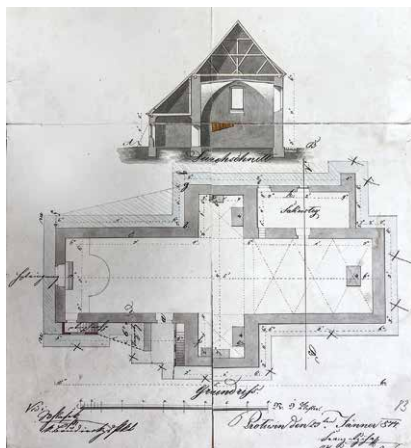
18 Viz Sedláček (pozn. 1), s. 335.

19 *Archiv český* XVIII, Josef Kalousek (ed.), Praha 1900, s. 125–126.

20 Křižovníckým majetkem byla na Písecku na začátku 50. let 13. století ves Drahonice, darovaná řádu královním maršálkem Friedrichem, a Přemyslem Otakarem II. již v roce 1254 připojena k Písku, viz

9

10

11

Obr. 9. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, profilace východní stojky jižního portálu. Sejmutí a vykreslení profilu: Filip Facincani, 2024.

Obr. 10. Půdorys kostela sv. Jana Křtitele z roku 1844. SOA Třeboň, odd. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 650, sig. I. A 3 K alfa 2a, Stavby a stavební opravy patronátních staveb: kostel v Chřešřovicích /rozpočty a korespondence/, kart. 233, fol. 83r.

Obr. 11. Veduta obce Chřešřovice z roku 1765, vpravo dole kostel sv. Jana Křtitele. Chřešřovice – zámek. SOA Třeboň, pob. Třeboň, Sběrka vedut, pořadové č. 236.

Od roku 1461 drží Chřešřovice zmíněný Jan Radkovec z Mirovic a od roku 1558 Jan z Kalenic.²¹ S tímto datem nabytí Chřešřovic je zajímavé konfrontovat výčet donátorů – šlechticů, jejichž jména a erby byly umístěny na dnes zaniklý zvon, pořízený do kostela již v roce 1555. Ten ulil sušický zvonař Jan Kottvais (Konvář)²² a byl zrekvírován v roce 1917.²³ Kromě Jana mladšího z Kalenic na Škvoreticích zde byl uveden Vilém z Rožmberka na Krumlově, Jan ze Švamberka na klášteře Milevském, Vratislav z Pernštejna na Pardubicích a Zdeněk ze Spatzenbergu na Sedlci.²⁴ Ještě na konci 19. století byl nad hlavním vchodem do kostela zřetelný malovaný letopočet 1571.²⁵ Roku 1598 byla Bohuslavem Kalenickým založena chřešřovická fara.²⁶ Tentýž založil v kostele rodinnou hrobku, do které byli pohřbeni tři rodinní členové.²⁷ V roce 1638²⁸ nebo 1641 kupuje Chřešřovice Jan Kořenský z Terešova a kostel popisuje jako *spuštěný*.²⁹

Kostel sv. Jana Křtitele v pramenech 18.–20. století

Pro potřeby průzkumu byla provedena výběrová archivní rešerše, zaměřená na dílčí stavební proměny kostela v průběhu 18. a 19. století. Až na výjimky starší prameny chybí, proto byly údaje ke starším dějinám kostela převzaty z pramenných edic a jiných historických prací. V rámci následující historické části jsou prezentovány pouze vybrané archivní zmínky, které

považujeme za klíčové ke čtení stavební historie objektu.³⁰

První relevantní zmínka o stavebních zásazích 18. století pochází z roku 1711, kdy byl probourán nový vstup do sakristie.³¹ Dle inventáře z roku 1715 má kostel dva vchody, tedy západní („proti oltarzi welkemu se wchází“) a jižní, přístupný „skrže kobku“, tj. krytý předsíní. Sakristie je zde popsána jako klenutá.³² V roce 1722

■ Poznámky

Vlastimil Rudolf, Majetek pražského špitálu křižovníků s červenou hvězdou, *Res historica* I, 1992, s. 7–20, s. 10. Dále viz Josef Emler (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars II*, Praha 1882, č. 29, listina z 12. dubna 1254. Dále musíme zmínit darovací listinu Karla IV. pro kostel v nedalekém Horním Záhoří z roku 1351, a to ve prospěch křižovníckého velmistra Jindřicha, který zřídil u mostu v Písku špitál, viz Rudolf (pozn. 20), s. 12, 17. Křižovníckou vazbu na chřešřovický kostel ve 13. či 14. století se nepodařilo doložit.

21 Jan Evangelista Chadt, *Dějiny bývalého statku Chřešřovického (...)*, Písek 1886, s. 10. – Matzner (pozn. 16), s. 193.

22 Výkaz zvonů z roku 1915 – *Státní okresní archiv Písek* (dále jako *SOKA Písek*), Farní úřad Chřešřovice (dále jako *FÚ Chřešřovice*), Stavební opravy kostela a fary (...) 1858–1928, kart. 2, nepag.

23 List z roku 1920 (č. 236), *SOKA Písek*, *FÚ Chřešřovice*, Stavební opravy kostela a fary (...) 1858–1928, kart. 2, nepag.

24 Viz také Sommer (pozn. 1), od s. 431; přepis také viz Josef Soukup, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století, politický okres Písecký*, Praha 1910, s. 103. Transkripce jmen šlechticů v mírných obměnách.

25 K nápisu viz Chadt (pozn. 21), s. 15; k opravě vztahující se k letopočtu viz Sedláček (pozn. 1), s. 335. Nápis byl viditelný ještě pro J. E. Chadta (1886). V pamětní knize obce Chřešřovice již jako zaniklý – *SOKA Písek*, Archiv

Obce Chřešřovice, sig. –, Pamětní kniha obce Chřešřovice 1922–1941.

26 Chadt (pozn. 21), s. 11; dále viz výpis z Desek zemských z roku 1689, ze závěti Bohuslava Kalenického z Kalenic z roku 1598: „... jakžto začal stavět faru ve vsi Chřešřovicích, jestli že bych toho sám dostavěti nemohl, k tomu Oldřicha syna mého nařizují, to aby on docela vykonal, a dostavěl, kněze pod obojí v řádně svěceného s radou purkmistra a konšelů města Písku dosadil...“, *SOKA Písek*, *FÚ Chřešřovice*, inv. č. –, sig. F II, nepag.

27 *Obecní úřad Albrechtice nad Vltavou*, Kniha Pamětí, volně vložené strojopisné poznámky, s. 2.

28 Sedláček (pozn. 4), s. 100.

29 August Sedláček, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou I*, Písek 1928, s. 217.

30 Pisemnosti ke kostelu se nacházejí v několika archivních fondech. Vedle fondů *Farního úřadu Chřešřovice* a *Archivu obce Chřešřovice* (*SOKA Písek*), ve kterých se nacházejí pamětní knihy, knihy příjmů a vydání a různé pisemnosti, nacházíme velký konvolut archivních pramenů také ve fondu *Velkostatek Chřešřovice* (*SOA Třeboň*, pob. Třeboň), pod který Chřešřovice od 19. století spadaly. Jelikož byl velkostatek vlastněn rodinou Schwarzenbergů, další podklady ke stavební historii nalézáme ve fondech *Schwarzenberská ústřední stavební správa*, *Schwarzenberská ústřední stavební správa – stavební plány* (oba Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka Český Krumlov [dále *SOA Třeboň*, pob. Český Krumlov]) a *Schwarzenberská ústřední kancelář* (*SOA Třeboň*, pob. Český Krumlov). Prameny týkající se hlavně historie duchovní a majetkové správy farnosti nacházíme ve fondu *Archiv pražského arcibiskupství* (Národní archiv Praha). Jedna pamětnice se zápisy různé povahy se pak nachází na *Obecním úřadě Albrechtice nad Vltavou*.

31 *SOA Třeboň*, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 142, sig. III K alfa 8/1, Kniha záduší chrámu Páně sv. Jana Křtitele (...) 1710–1738, kart. 92, nepag.

32 *SOA Třeboň*, pob. Třeboň, VS Protivín, inv. č. 174, sig. III K alfa 23c/2, Opatření kostelních paramentů, přelití a svěcení zvonů. Kostelní inventář, 1710–1760, kart. 63, fol. 5r.

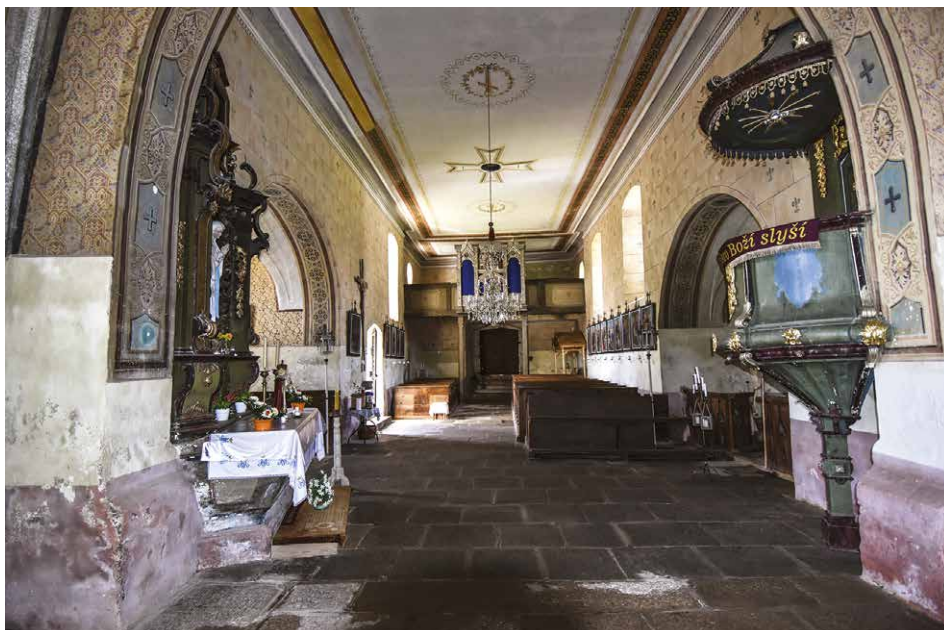
Obr. 12. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, interiér, pohled z presbytáře k západu. Foto: Ondřej Šindlář, 2024.

Obr. 13. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, interiér, arkáda severní kaple, vítězný oblouk, portál do sakristie a klenba presbytáře, pohled z jihozápadu. Foto: Ondřej Šindlář, 2024.

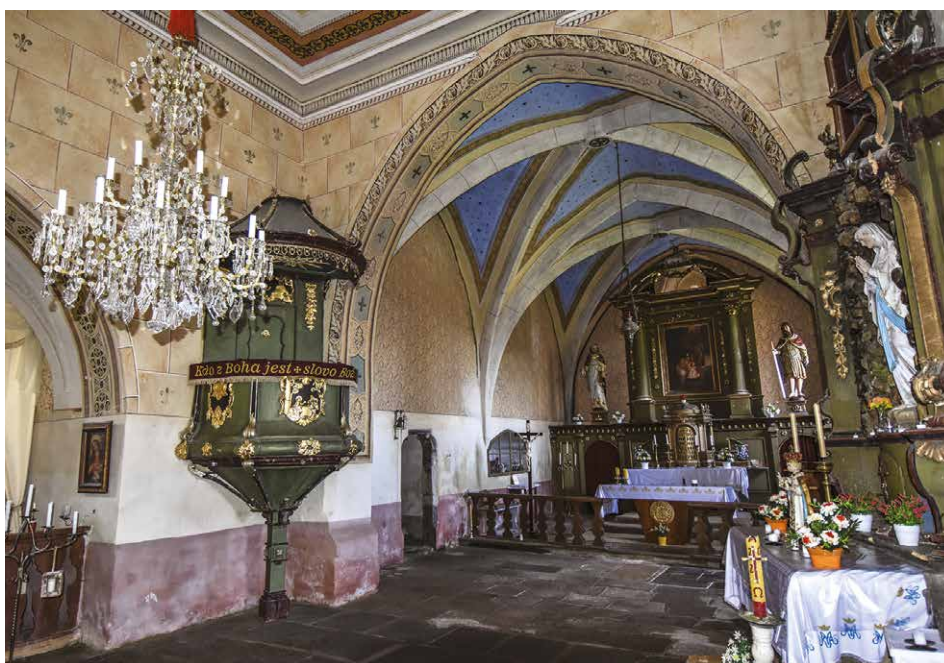
bylo zapláceno zednickému mistru Janu Čechovi z Nového Dvora a dvěma tovaryšům za prolámání a rozšíření 6 oken v kostele.³³ V roce 1729 byly vyzděny štíty kaple. V říjnu 1731 proboural František Zborník nový vchod ve východním štítu lodi, propojující podkroví lodi a presbytáře. Starý vstup zazdil.³⁴ Z roku 1749 se zachovala poznámka o potřebě rozšířit stávající kůr.³⁵ V roce 1750 byl Pavlem Zborníkem probourán nový vchod do sakristie.³⁶ Současně došlo v sakristii k rozšíření východního okna a vyzdění nového západního štítu kostela. Ve stejném roce byla zvětšena krucht³⁷ – část té starší byla tesařem Tomášem Zemanem odstraněna a na místo osazen masivní trám, pravděpodobně tvořící oporu západní poloviny té dnešní. Ve druhé fázi byla ke kruchtě truhlářem Janem Strnadem přidána půlkruhově vypjatá střední popseň,³⁸ jak ji zachycuje půdorys kostela z roku 1844. V roce 1753 bylo proraženo obslužné okno ze sakristie do presbytáře³⁹ a jedno okno na kruchtě.⁴⁰ Jedná se o dnes zazděné kruhové okno v průčelní stěně kostela, dnes při bočním světle zřetelné na západní fasádě (obr. 3). V roce 1759 byla zazděna dvojice kamenných kropenek.⁴¹

Dva cihelné pasy pod valenou klenbu sakristie byly vyzděny v roce 1776.⁴² Z roku 1779 pochází potvrzení o provedení nového stropu lodi.⁴³ V roce 1794 proboural Jan Turek zeď (vstup) ze sakristie na kazatelnu a vyzdil výseč v klenbě.⁴⁴ Z dalších mnohých drobných zásahů zmíníme vymalování kostela v roce 1899 malířem Janem Hřídlem ze Starého Sedla⁴⁵ či nahrazení cihlové dlažby kamennou v bočních kaplích v témže roce.⁴⁶

Ve sbírce vedut Státního oblastního archivu v Třeboni jsou uložena dvě vyobrazení zachycující obec s kostelem, a to z let 1710⁴⁷ a 1765

12

13

Poznámky

33 SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 142, sig. III K alfa 8/1, Kniha záduší chrámu Páně sv. Jana Křtitele (...) 1710–1738, kart. 92, nepag.

34 Ibidem, nepag.

35 SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 61, sig. III K alfa 1.e, Účty kostela sv. Jana Kř. v Chřešřovicích /korespondence/, kart. 26, fol. 109v.

36 Ibidem, fol. 125v.

37 Štěpán Svoboda, *Zpráva o stavu varhan Václava Michaela Mölzerera v chrámu sv. Jana Křtitele v Chřešřovicích*, Praha 2020, nepag.; SOA Třeboň, pob. Třeboň,

VS Chřešřovice, inv. č. 152, sig. III K alfa 8, Účty kostela sv. Jana Kř. v Chřešřovicích 1739–1767, kart. 92, nepag.

38 SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 152, sig. III K alfa 8, Účty kostela sv. Jana Kř. v Chřešřovicích 1739–1767, kart. 92, nepag.

39 SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 61, sig. III K alfa 1.e, Účty kostela sv. Jana Kř. v Chřešřovicích /korespondence/, kart. 26, fol. 168r.

40 SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 155, sig. III K alfa 8, Účty kostela sv. Jana Kř. v Chřešřovicích 1739–1767, kart. 92, nepag.

41 Ibidem, nepag.

42 SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 49, sig. III K alfa 1, Kniha kostelních účtů, 1718–1792, kart. 6, fol. 75r–76v.

43 SOA Třeboň, pob. Český Krumlov, Ústřední schwarzenberská kancelář, sig. III K alfa, Křešřovice 1720–1795, neinventarizovaný fond.

44 SOkA Písek, FÚ Chřešřovice, inv. č. 2, sig. –, kniha Decreta Consistorialia 1749–1785 et Kirchenrechnungen 1794–1807, nepag.

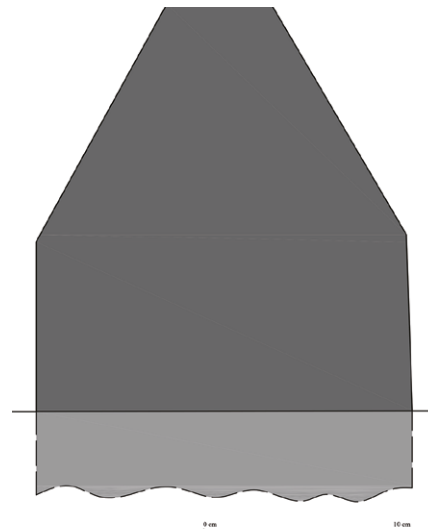
45 Tužkou psaný nápis „Maloval L. P. 1899 Jan Hřídel malíř ze Starého Sedla“ zachován na zadní desce přepážky oltáře. Že se zápis vztahuje k výmalbě celého kostela, dokládá retrospektivní zápis v mladší Pamětní knize obce (viz pozn. 25). Obsahově stejný nápis (Jan Hřídel malíř ze St. Sedla 1899) zachován i na zadní desce hlavního oltáře.

46 SOkA Písek, Archiv obce Chřešřovice, sig. –, Pamětní kniha obce Křešřovic (1922–1941), s. 40.

47 SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Protivín, pořadové

14

15

16

17

(obr. 11).⁴⁸ Starší z vyobrazení je zachyceno na *Hraniční mapě panství Drahonice a panství Protivín včetně statku Chřešřovice* od Maximiliána Stránského.⁴⁹ Bohužel, přestože jsou zde významnější objekty zakresleny alespoň na základě částečného příklonu ke skutečnosti (město Písek), chřešřovický kostel je zachycen zcela unifikovaně jako jednolodní stavba se západní průčelní věží a závěrem. Toto vyobrazení tedy nijak nevypovídá o skutečné podobě kostela na počátku 18. století. Oproti tomu mladší vyobrazení se od skutečnosti liší jen drobnými odchylkami (počet oken), hmotově ale zcela poučeně reaguje na reálnou podobu objektu, jak jej známe dodnes.

Se zednickými a tesařskými mistry, kteří se v průběhu 18. století podíleli na rekonstrukcích kostela, se setkáváme taktéž v rámci stavebních úprav chřešřovického zámku.⁵⁰

■ Poznámky

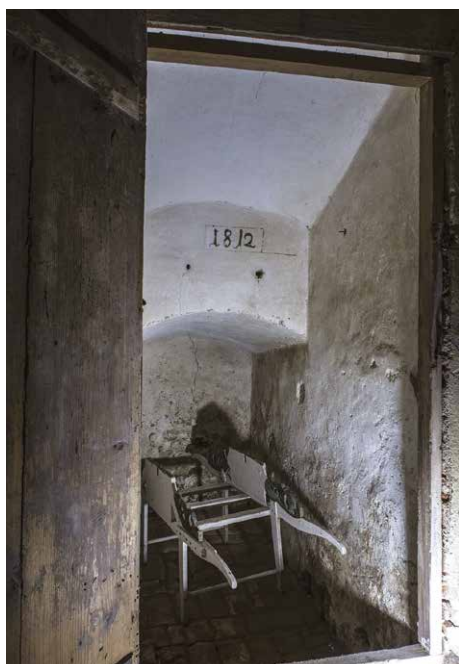
č. 289, Chřešřovice – vesnice se zámek, opodál kostel sv. Jana, fara a hospoda. Datace 1710.

⁴⁸ SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Protivín, pořadové č. 236, Chřešřovice – zámek. Datace 1765.

⁴⁹ Pavel Himl, heslo II/5.1 Hraniční mapa schwarzenberského panství Drahonice a trauttmansdorffských panství Protivín, Chřešřovice a okolí, in: Vít Vlnas (ed.),

Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století, Praha 2001, s. 474.

⁵⁰ V roce 1720 je při přestavbách zámku zmíněn polír Jan Čech, v roce 1731 tesařský mistr Jan Zeman, v roce 1760 zedník Pavel Zborník. V roce 1819 provedl nejstarší známé zaměření zámku Vincenc Rohrbacher. K tomu Martin Ebel, *Chřešřovice čp. 18 – zámek, okres Písek. Stavebně historický průzkum. Archivní rešerše*, 2002. Rohrbacher je také autorem rozpočtu na stavební opravy kostela v roce 1828 (SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 650, sig. III K alfa 2a, Stavby a stavební opravy patronátních staveb: kostel v Chřešřovicích /rozpočty a korespondence/, kart. 233). K osobě Vincenta Rohrbachera: PV [Pavel Vlček], heslo Rohrbacher, Vincent, in: Pavel Vlček – Pavel Zahradník a kol.,

18

Obr. 14. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, severní klenební výběh pro diagonální žebra a meziklenební pas klenby presbytáře. Foto: Filip Facincani, 2024.

Obr. 15. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, profilace klenebního žebra klenby presbytáře. Sejmutí a vykreslení profilu: Filip Facincani, 2024.

Obr. 16. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, portál z presbytáře do sakristie. Foto: Filip Facincani, 2024.

Obr. 17. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, sakristie, pohled ze západního prodloužení na východ. Foto: Ondřej Šindlář, 2024.

Obr. 18. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, umrlčí komora s malovaným letopočtem 1812. Foto: Filip Facincani, 2024.

Obr. 19. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, krov lodi, pohled k západu. V popředí zřetelné vazné trámy staršího krovu (30. léta 15. století) s šikmými dlaby pro patní vzpěry. Foto: Filip Facincani, 2024.

V roce 1828 došlo k odstranění jižní před síně,⁵¹ jejíž západní stěna je stále zachycena na půdorysu z roku 1844 (obr. 10).⁵² Současně došlo ke zřízení kamenného schodiště na věž. Ve 30. letech 20. století bylo severozápadní nároží severní kaple zpevněno opěrným pilířem,⁵³ stejně tak došlo ve stejné době k osazení nové kamenné zárubně ke dveřím ze sakristie na hřbitov.⁵⁴

Popis stavby

Kostel sv. Jana je jednodlní orientovaná stavba s přímo uzavřeným presbytářem (obr. 4, 5, 25) o dvou klenebních polích, sakristií a dvojicí protilehlých kaplí, dispozičně evokujících transept. Nad jižní z kaplí je vztčena dřevěná zvonice. V důsledku svého západního prodloužení srostla sakristie se severní kaplí v jednolitý

19

blok (obr. 5, 24). Varhanní kruchta a věž jsou přístupné zděnými exteriérovými schodišti (obr. 2). Obvodové zdi kostela jsou vyzděny z lomového kamene, nároží presbytáře jsou pravděpodobně⁵⁵ armována pečlivě opracovanými kamennými kvádry, a tedy bez opěráků.

Loď je plochostropá, široká zhruba 6,5 metru (obr. 12). V západní třetině jsou v interiéru na obou úsecích obvodových zdí zřetelné půdorysné úskoky, vymezující mladší přístavbu západní průčelní části. Loď je přístupná jak ze západu, tak z jihu. Západní portál je tvořen silně rustikalizovanou cihlovou a omítanou edikulou (obr. 3). Rámec tvoří dvojice subtilních přípor lichoběžného průřezu bez patek, zakončených římsovými hlavicemi a čučky, za kterými ustupuje a které protíná jednoduchá profilovaná římsa.

Jižní portál je hrotitý a opatřený plným tympanonem, vynášeným konzolami. Vnější profil je tvořen výžlabkem mezi dvěma páskami, sbíhajícími do diagonálně sklopené trojúhelné stříšky trnože, a vnitřní pouhým okosením, nad zemí zakončeným stejně. Vnější a vnitřní profilace

návrh dláždění po celém obvodu kostela, který byl následně (pravděpodobně z ekonomických důvodů) zredukován o jižní a východní úsek a tužkou vyznačena plánovaná oblast kolem západní poloviny kostela. Především interiér kostela je zachycen s mnoha nepřesnostmi, či dokonce zcela chybně – zaznačena není umrlčí komora v jihozápadním koutě lodi (písemně zmíněná již v roce 1841 a nesoucí na čele severní klenby malovaný letopočet 1812), stejně tak je sakristie (jako klenutá zmíněna již 1715) zakreslena s fabionovým stropem a presbytář se třemi namísto dvou klenebních polí. Je zřejmé, že interiér byl zachycen s notnou dávkou licence, či dokonce nezájmu o vnitřní dělení; pro potřeby projektu byl důležitý především exteriér, tj. míry a dispozice stavby. SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 650, sig. III K alfa 2a, Stavby a stavební opravy patronátních staveb: kostel v Chřešřovicích /rozpočty a korespondence/, kart. 233, fol. 83–84r.

53 Nejpozději z roku 1934 pochází rozpočet na vyzdění nového (západního) opěrného pilíře z lomového tesaného kamene (SOKA Písek, FÚ Chřešřovice, sig. XIII L1–14, Kostel a fara Chřešřovice – stavební práce, plány, rozpočty (...) 1929–1934), nepag. Ve zprávě městské radě z 3. září 1935 se píše o nutnosti zabezpečení opěrným pilířem (SOKA Písek, FÚ Chřešřovice, sig. XIII f 1–3, Kostel, fara a hřbitov v Chřešřovicích, opravy (...) 1934–1944, nepag.).

54 SOKA Písek, FÚ Chřešřovice, sig. XIII L1–14, Kostel a fara Chřešřovice – stavební práce, plány, rozpočty (...) 1929–1934, nepag.

55 Armování presbytáře připomíná již starší literatura, viz Soukup (pozn. 24), s. 102. Díky opadané omítce je zřetelný alespoň nejspodnější armovací kvádr jihovýchodního nároží. Například jihovýchodní nároží jižní kaple je zděno z větších neopracovaných lomových kamenů.

■ Poznámky

Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, 2., rozšířené a přepracované vydání, Praha 2023, s. 757.

51 SOA Třeboň, pob. Třeboň, VS Chřešřovice, inv. č. 650, sig. III K alfa 2a, Stavby a stavební opravy patronátních staveb: kostel v Chřešřovicích /rozpočty a korespondence/, kart. 233.

52 Půdorys a příčný řez kostela vznikl pro potřeby projektu dláždění kolem kostela. Na plánu je zřetelný

20

Obr. 20. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, podkroví sakristie. Pohled na východní štít sakristie a severní zeď závěru. Ložné spáry obou na spáru přizdřených konstrukcí jsou ve stejné rovině. Foto: Filip Facincani, 2024.

Obr. 21. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, podkroví sakristie. Styk severovýchodního nároží lodi, severní zdi presbytáře a někdejšího západního štítu sakristie. Foto: Filip Facincani, 2024.

jsou odděleny pravoúhlým ústupkem (obr. 7–9). V jihozápadním koutě lodi se nachází zděná část kruchty, pravděpodobně v roce 1812⁵⁶ zaklenutá dvojicí segmentových kleneb a nadále využívaná jako umrlčí komora (obr. 18; poprvé zmíněna v roce 1841). Severní a jižní kaple jsou zhruba čtvercového půdorysu, klenuté cihelnými valenými klenbami s trojbokými styčnými výsečemi, jejichž hrany jsou zdůrazněny štukovými hřebínky. Severní kaple má všechna čela půlkruhová a hřebínky se zde jednoduše ve vrcholu přetínají. Jižní kaple je v severojižním směru užší a západní a východní čela křížové klenby jsou tedy zahrocená. Protnutí hřebínků je zde zdůrazněno štukovým svorníkem.

Obě kaple se do lodi otevírají široce rozkročenou půlkruhovou arkádou – vrchol arkády severní kaple je ovšem osazen výrazně níž než vrchol arkády kaple jižní. Odlišnou elevaci obou kaplí sledujeme i z exteriéru, kdy je koruna zdiva severní kaple umístěna hluboko pod korunní římsou lodi, zatímco koruna zdiva jižní kaple je vůči ní ve stejné výšce.

Prostorově velkorysý presbytář je stejně široký jako loď, uvozený masivním hrotitým vítězným

obloukem, z čelní strany profilovaným stezkou, končící diagonálně sklopenou trojúhelnou ploškou, a opatřeným soklem se zkosenou horní hranou, umístěným na jeho vnitřní straně. Presbytář je sklenutý na dvě obdélná pole křížové žebrové klenby stejných půdorysných rozměrů, žebra jsou klínová (obr. 13). Do zdi zabíhají pouze jedním zalomením a na předělu klenebních polí srůstají v jehlancové polygonální konzoly bez krycích desek (obr. 14 a 15). V ose východní stěny závěru se uplatňuje jediné zachované gotické hrotité okno s pozůstatkem kružby o dvou půlkruhově uzavřených jeptiškách a uzavřeném trojlistu (obr. 6). Vzniklé cvikly mezi jednotlivými částmi kružby jsou plné, a přestože mohly zaniknout v nánosu více vrstev interiérových omítek, zdá se, že byly vždy slepé. Střední prut kružby se nezachoval. V jižní stěně závěru je prostá segmentově klenutá nika.

Radka Lacinová, místopředsedkyně Spolku památky Chřešřovicka, nás upozornila na možnost existence krypty, nacházející se v jižní polovině východního pole závěru presbytáře. Její předpoklad se ukázal jako správný a v rámci následného průzkumu endoskopickou kamerou byla doložena krypta tvořená chodbou a hrobovou částí. Chodba je ze západu uvozená trojicí schodů, vyzděná z cihel a krytá čtveřicí kamenných záklopových desek. Na ni navazuje širší hrobová část, se severní a jižní stěnou vyzděnou taktéž z cihel, s východním čelem ovšem tvořeným vnitřním lícem lomového základového zdiva presbytáře. Tato část je klenutá velmi mělkou segmentovou klenbou. Krypta, nacházející se při náhrobku Markéty Kalenické

21

(† 1613), je prázdná a je otázkou, jedná-li se o výše zmíněnou kryptu založenou Bohuslavem Kalenickým.

Sakristie při severní stěně závěru je obdélná, v důsledku mladších zásahů srostlá s hmotou severní kaple. Celý blok je ze severu podepřen dodatečnými masivními skarpovitě zešíkmenými opěrky. Sakristie má valenou půlkruhovou cihelnou klenbu, druhotně podepřenou cihelnými pasy (obr. 17). Z presbytáře je přístupná jednoduchým portálkem se sedlovým nadpražím a čelním okosením, sbíhajícím do diagonálně sklopené trojúhelné stříšky trnože (obr. 16). V její západní třetině je vstup na kazatelnu a dnes zazděný vstup na hřbitov.

Současný krov lodi je hambalkový s pěti plnými vazbami a dále s prázdnými vazbami za užití výměn s krátkaty (obr. 19). Plné vazby jsou podepřeny ležatými stolicemi. Mimo osy vazných trámů a mimo osy krátkat jsou pod úroveň současného krovu na korunu zdiva osazeny odlišně rytmizované vazné trámy, vzdálené od sebe v průměru 60 cm a evidentně starší vůči současnému krovu. Tyto trámy lze dle nevyužitých dlabů rozdělit na dvě skupiny. Pro dvě východní třetiny lodi jsou užity trámy s dlabem pro šikmé patní vzpěry a střední podporu. Číslovány jsou kontinuálně od západu, a jedná se tedy o vazné trámy krovu lodi, osazené ještě k původnímu

■ Poznámky

56 Na čele jedné z kleneb je zachovaný zeleně malovaný letopočet 1812.

západnímu štítu před jejím prodloužením. Šestice zbylých trámů, osazených do západní přístavby lodí, má při koncích taktéž dlabu po vzpěry, zde ovšem svislé; uprostřed každého z trámů je zřetelná dvojice dlabů k sobě nakloněných. Hambalkový krov s ležatými stolicemi je užit i v presbytáři a je současný s krovem nad lodí, na jehož tesařské číslování plynule navazuje, stejně tak je kontinuální číslování stolic pod plnými vazbami. Po původních vazných trámech se v presbytáři ovšem zachovaly pouze otisky ve zdicí maltě klenebních kápí (vzdálené v průměru 80 cm).

Západní štít lodí je cihelný, pravděpodobně novodobý a současný s dnešním krovem.

Architektura – stav bádání a datačně citlivé prvky

Kostel sv. Jana Křtitele v Chřešticích postrádá jakékoli monografické zpracování a byl vždy stručně hodnocen buď v rámci syntetických prací, či soupisových katalogů, případně byl zahrnut jako analogie v širším kontextu studovaného fenoménu.⁵⁷ V *Soupisu památek*⁵⁸ je kostel popsán jako stavba ze 14. století, představěná v roce 1598. Toto datum bylo pravděpodobně určeno vzhledem k založení chřeštické fary toho roku, přestože zaniklý nápis nad hlavním portálem datoval jednu z kalenických přestaveb již do roku 1571. Zásadní měrou přispěl ke zhodnocení architektury kostela Jiří Kuthan.⁵⁹ Motiv kružby východního okna uvedl do obecné souvislosti s kružbami zvíkovské hradní kaple sv. Václava a kostel je dle něj „... nepochybně dílem venkovských kameníků,“ kdy „... jen skromný detail prozrazuje vzdálený ohlas velké královské stavební aktivity v Písku a na Zvíkově.“⁶⁰ Chřeštický presbytář pak rámcově zasadil do stejné doby jako jádro kostela sv. Kateřiny v nedalekém Varvažově, datované do konce 13. století.⁶¹ Právě tato zmínka byla nekriticky převzata laickou literaturou a dala vzniknout široce přijímanému přesvědčení, že chřeštický kostel stavěla přímo královská huť. Recentně byl chřeštický kostel dokonce spojen s architekturou premonstrátského kláštera v Milevsku, kdy se „... z kláštera premonstrátů (...) osobité prvky architektonického tvarosloví šířily na řadu menších venkovských staveb...“⁶²

Dle *Uměleckých památek Čech*⁶³ je kostel taktéž v jádru raně gotický. Jeho pozůstatky má ovšem zastupovat sakristie při severní stěně závěru. Zbylé středověké části kostela jsou zde datovány ke sklonku 14. století, či do doby kolem roku 1400. O zhodnocení kostela se pokusil rovněž Dobroslav Líbal.⁶⁴ Ten datoval presbytář do první čtvrtiny 14. století a sakristii považoval za dodatečně přistavěnou ve druhé polovině 14. století. K tomuto závěru ho snad

vedla podoba sedlového portálu, jehož typ byl Václavem Menclem datován šířeji do druhé poloviny 14. století, ovšem s nejstarším výskytem v kostele sv. Vojtěcha v Jílovém u Prahy (1320–1330).⁶⁵ Ve světle nových nálezů se však jako zcela zásadní jeví Líbalův návrh, přijímající loď chřeštického kostela za starší vůči presbytáři. Tento předpoklad, u Líbala snad založený na zhodnocení tloušťky zdiva a zarážející šířkové shodě mezi lodí a závěrem, se ukázal jako správný (viz dále).

Z datačně citlivých a slohově uchopitelných prvků je zcela zásadní dispozice pravoúhle uzavřeného obdélného presbytáře, klenutého dvojicí křížových žebrových kleneb a prostého vnějších opěráků. Tento dispoziční typ byl již několikrát diskutován odbornou literaturou a v obměnách (s opěrným či dodatečným systémem, případně bez něj) dokumentován v jižních Čechách ve Slavkově, Nedvědicích,⁶⁶ Starých Prachaticích, Kamenném Újezdu, Starých Budějovicích, Doudlebech, Boršově nad Vltavou i v nedalekém Horním Záhoří, mimo oblast jižních Čech výběrově ve Vysokém Újezdě či Rychnově nad Kněžnou (svěcen 1313). Ve východních Čechách známe toto dispoziční řešení vedle rychnovského kostela např. z Lískovic (okr. Jičín), Krčína (okr. Náchod) či Dobenína (okr. Náchod).⁶⁷ Za nejstarší lokální příklad tohoto dispozičního typu je všeobecně přijímán kostel Panny Marie ve Vysokém Újezdě (třetí třetina 13. století), následovaný realizacemi zasazovanými především do první poloviny 14. století, v nejvíce homogenní skupině zastoupený realizacemi u Českých Budějovic.⁶⁸ Pro dataci chřeštického presbytáře je tak klíčový lokální rozptyl v rámci první poloviny 14. století s přesahy před rok 1300 (Vysoký Újezd) a po roce 1350 (Boršov nad Vltavou).

Dalším tvaroslovně uchopitelným prvkem je klenba závěru. Protážená klínová žebra, obecně datovaná Menclem zhruba do konce 13. století,⁶⁹ zabíhají do stěny přes jedno zalomení. Tento obecný a datačně nepříliš citlivý profil ovšem známe v nezměněné podobě i z celého 14. století. V místě styku klenebních polí dochází v konzolové části k vytvoření polygonální, jednou zalomené jehlancové konzoly bez krycí desky a s vyznívajícimi ústupky, vzniklými prolnutím klínových profilů. Toto redukované schéma známe již např. v masivnějším provedení z kostela sv. Havla v Myšenci, šířeji pak ze Starých Prachatic či Chotýšan. Datování tohoto řešení tak osciluje mezi poslední třetinou 13. století a počátkem století následujícího. Absenci opěráků sledujeme u sakrálních staveb ve větší míře kolem roku 1300 a po něm.⁷⁰

Již Jiřím Kuthanem byla vyslovena hypotéza o inspirační vazbě mezi Chřešticemi a zvíkovsko-píseckými realizacemi. Ta byla podnícena

■ Poznámky

57 Jan Sommer, Ke stavebnímu vývoji kostela sv. Mikuláše v Nedvědicích (o. Tábor), *Památky a příroda* XII, 1987, č. 5, s. 280–281. Zde je kostel zahrnut do výčtu staveb s přímo uzavřeným presbytářem o dvou klenebních polích. K důkladnému průzkumu kostela podněcovali již např. Jan Adámek – Jan Sommer, Středověký kostel sv. Jakuba Většího v Čížově u Písku ve světle průzkumů v letech 1997–2000, *Průzkumy památek* VIII, 2001, č. 1, s. 89–103, s. 103, pozn. 55.

58 Soukup (pozn. 24), s. 101.

59 Kuthan (pozn. 8), s. 116.

60 Ibidem.

61 Líbal (pozn. 5), s. 531.

62 Roman Lavička et al., *Královská založení na jihu Čech za vlády posledních Přemyslovců*, České Budějovice 2016, s. 278.

63 Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech I*. Praha 1977, s. 549.

64 Líbal (pozn. 5), s. 531.

65 Portál ze schodiškové věže do někdejšího prostoru trezorové místnosti. Václav Mencl datoval jilovský portál do let 1320–1330 – viz Václav Mencl, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, *Zprávy památkové péče* XX, 1960, č. 1, s. 8–26. Oproti tomu Dobroslav Líbal zhruba do poloviny 14. století – viz Líbal (pozn. 5), s. 152. Portál analogický k chřeštickému, osazený ve věži ve Zbynicích, datoval Mencl zhruba do doby kolem roku 1380 – viz Mencl (pozn. 65), s. 143. V případě Jílového u Prahy je ovšem nutné neztotožňovat dobu výstavby závěru a jeho navýšení o obvodové zdivo trezorové místnosti, zřízené pravděpodobně (a tedy včetně portálu) později, k tomu viz Vít Jesenský, Nález ozvučnicových nádob v klenbě presbytáře kostela sv. Vojtěcha v Jílovém u Prahy, *Památky středních Čech* IX, 1995, s. 52–55. Nicméně datace zhruba do poloviny 14. století je pravděpodobná.

66 K presbytářům kostelů ve Slavkově a Nedvědicích viz Jan Sommer, Poznámky k výkladu stavebního vývoje několika středověkých kostelů v nejjihnější části Čech I, II, *Zprávy památkové péče* LII, 1992, č. 8 a 9; dále Sommer (pozn. 57), s. 280–281.

67 K tomu Dalibor Prix – Eliška Racková – Jiří Slavík, *Středověké venkovské kostely východních Čech I. Archidiakonát hradecký do roku 1378*, Praha 2020.

68 Roman Lavička, *Pozdně gotické kostely na rožmberském panství*, České Budějovice 2013.

69 Václav Mencl, Tvary klenebních žeborů v české gotické architektuře, *Zprávy památkové péče* XI–XII, 1951–1952, č. 9–10, s. 268–281.

70 Tuto hypotézu vyslovil Jan Muk. Presbytář kostela sv. Františka v Anežském klášteře ovšem dokládá, že toto řešení mohlo být výjimečně uplatněno již v průběhu minimálně druhé poloviny 13. století.

22

Obr. 22. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, podkroví nad západním prodloužením sakristie a severní kaple. Bílé exteriérové nátery na západním štítu sakristie a úseku severní zdi lodi, zde liniově přerušené v místě někdejšího přísazení dnes zaniklého východního štítu severní kaple. Foto: Filip Facincani, 2024.

Obr. 23. Chřešřovice, kostel sv. Jana Křtitele, podkroví severní kaple. Raně gotické štěrbinové okno lodi. Foto: Petr Macek, 2024.

především modelováním kružby okna závěru. Nejen jím⁷¹ bylo osazení a zdůraznění osového okna s kružbou připomenuto v souvislosti s analogickým řešením v kostele Narození Panny Marie v Písku či sv. Havla v Myšenci. Zdůraznění osového okna presbytáře však není ničím neobvyklým, nehledě na skutečnost, že neznáme řešení původních středověkých oken presbytáře. Toto řešení je tak pro vyslovení vazby mezi sledovanými stavbami nedostatečným argumentem.

Posledním datačně choulostivějším souborem je dvojice gotických portálů, tedy v jižní stěně lodi a do sakristie, které byly popsány výše.

Nálezové situace

Stavební posloupnost jednotlivých částí kostela je nejlépe čitelná z podkroví sjednocujícího sakristii a severní kaple (obr. 24). Na základě zde zřetelných nálezových situací lze konstatovat, že sakristie je současná s presbytářem a oboje mladší vůči severní zdi lodi. Sakristie ve svém původním objemu a severní kaple byly dříve samostatně stojícími objekty – proluka mezi nimi byla během mladších úprav zaplněna západním prodloužením sakristie, umožňujícím nástup

na kazatelnu a vstup na hřbitov. Vše bylo v této době sruženo do jednotitého bloku při severní zdi lodi a závěru. Původní středověká koruna zdiva sakristie je dodnes určená průběžným úskokem, na západě ukončeným v místě dnes zazděného vstupu ze hřbitova – s rovinou koruny zdiva koresponduje i šikmá rovina, určená původním východním kamenným štítem sakristie, zřetelná v podkroví.

a) Vztah presbytáře a sakristie

Komunikační vazba mezi presbytářem a sakristií, zprostředkovaná portálkem se sedlovým nadpražím, nenese žádné viditelné doklady o své druhotnosti. Současnost obou prostor nejvíce dokládá povaha úseku severní rubové stěny závěru, viditelného z podkroví, a původních štítových zdí sakristie. Ty jsou sice k závěru a severovýchodnímu nároží lodi přizděny na spáru,⁷² ale ložné spáry zdících pásů východního štítu jsou přes kout kontinuální a navazují na ložné spáry severní rubové stěny závěru. Ta nebyla navíc nikdy omítaná a její linii dodnes předstupuje jeden z kuláčů původního dřevěného lešení. Tyto skutečnosti hovoří pro to, že se sakristií vymezená část severní stěny závěru nikdy exteriérově neuplatňovala a sakristie byla stavěna současně s ní (obr. 20, 24).

b) Vztah závěrové části a lodi

Již Dobroslav Libal konstatoval,⁷³ že loď může být starší než presbytář. Pokud neznal níže prezentované nálezy, pak jej k tomuto předpokladu mohla vést jak shodná šířka lodi a presbytáře, tak tloušťka obvodového zdiva lodi, zachycená v *Soupisu*, přesahující tloušťku zdiva závěru. Při nasazení západního štítu někdejší

23

sakristie je zřetelné severovýchodní nároží lodi, v jednom místě armovalé dobře opracovaným kamenným kvádrem.⁷⁴ Severní zeď závěru je k tomuto nároží, pokračujícímu dál k jihu, přizděna na spáru, a to jen s naprosto minimálním odsazením zhruba 10 cm. Nároží lodi se nachází navíc zhruba o necelý metr východněji než současný vítězný oblouk a východní štít lodi, časově náležící až k výstavbě presbytáře. Variantní tloušťka obvodových stěn, šířková shoda obou prostor a téměř neznatelné odsazení závěru hovoří o přístavbě závěrové části ke starší lodi (obr. 21).

c) Zaslepené raně gotické okno lodi

Nad křížovou klenbou severní kaple se podařilo v podkroví nalézt zazděné úzké a převýšené hrotité štěrbinové okno s kamenným ostěním, osvětlující kdysi západní třetinu lodi kostela (obr. 23). Zevnitř je zaslepeno cihlovou plentou, přesto jsou v jeho vnitřní špaletě zřetelné kontinuální bílé interiérové nátery. Tvarově

■ Poznámky

71 Viz Adámek–Sommer (pozn. 57), s. 89–103, s. 101.

72 O proměnné povaze provázání dvou současných objektů (sakristie a závěru) např. viz Sommer (pozn. 57), s. 280–281.

73 Libal (pozn. 5), s. 531.

74 Armování pečlivě opracovanými kamennými kvádry je v jihočeské oblasti pro stavby vzniklé zhruba do poloviny 13. století méně obvyklé (o tom vypovídá statistické vyhodnocení údajů, které shromáždil Jiří Kuthan, *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*, České Budějovice 1972).

jednoduché okno s ostěním z tvrdého kamene nese pravoúhlou drážku pro osazení skla a dokládá, že loď je starší vůči severní kapli. Okno je posazeno natolik vysoko, že je současně nepřímým dokladem o plochostropém řešení lodi. Vlastní záklenek je archaicky zhotoven z jediného kusu kamene.⁷⁵

d) Vztah sakristie a severní kaple

V současné době jsou sakristie a severní boční kaple sjednoceny v jeden blok. Na původní vymezení sakristie poukazuje nejen dvojice štítových zdí v podkroví, ale také výše zmíněný exteriérový úskok, určující linii její někdejší korunní římsy (obr. 5). Někdejší západní štítová zeď sakristie na sobě navíc nese kontinuální exteriérový bílý nátěr, probíhající přes kout na severní úsek rubu stěny lodi (obr. 22). V místě někdejšího přísazení východní štítové zdi severní kaple je nátěr přerušen pravidelnou svislou linkou (otisk někdejšího východního štítu severní kaple) a dále jej pak nalézáme ve fragmentech na pozůstatku východní štítové zdi kaple, nyní se uplatňující pouze několik centimetrů nad rubem valené klenby západního rozšíření sakristie. Tato skutečnost dokládá, že sakristie a severní kaple stály dříve odděleně a mezi nimi se nacházela zhruba dvoumetrová proluka. Ta byla zaplněna západním rozšířením sakristie.

e) Západní prodloužení lodi

V poslední třetině délky lodi jsou v interiéru jak na severní, tak na jižní straně zřetelné dva mírně neprotilehlé půdorysné úskoky, indikující mladší prodloužení lodi směrem k západu. Tato úprava se promítá i na severní rubové obvodové zdi, kde je po celé výšce lodi viditelné mírné zalomení (obr. 5). Odlišné umístění interiérových úskoků dokládá, že zatímco na jihu bylo ubouráno i jihozápadní nároží lodi, na severu došlo na jeho navázání. Snad právě proto se na severní straně uplatňuje zalomení fasády, zatímco na jihu nikoliv.

Dendrochronologie

Vzorky pro dendrochronologický průzkum byly odebrány dne 27. května 2023 Tomášem Kynclem. Datovat se podařilo následující: třetí vazný trám krovu lodi od západu (1652 I), čtvrtý vazný trám od západu (1652/1653), desátý vazný trám od západu (1436/1437), šestý vazný trám od východu (1437/1438), třináctý vazný trám od západu (1437/1438), severní ležatý sloupek čtvrté plně vazby krovu od západu (1866/1867) a v presbytáři třetí severní kroky od západu (1859+). Dále pak prostřední z vynášecích trámů kazatelny (1702 I). Dvojici lešenářských kulatin presbytáře stejně jako dubový překlad za jižním portálem lodi se datovat nepodařilo.

Závěr

Na základě dnešního poznání, četných náleзовých situací a výsledků dendrochronologického průzkumu lze opatrně načrtnout alespoň relativní chronologii stavebních proměn objektu s naznačením několika širších intervalů pro dobu vzniku především nejstarších etap (obr. 25). Za nejstarší kamennou stavbu považujeme jednolodní kostel s pravděpodobně čtvercovým presbytářem a plochostropou lodí, hypoteticky vystavěný ve druhé polovině 13. století. Z této stavby se zachovala severní zeď s hrotitým štěrbinovým oknem a severovýchodní nároží lodi. Tato stavba byla pravděpodobně z kapacitních důvodů v průběhu druhé, či snad až třetí třetiny 14. století doplněna o velkorysý obdélný presbytář o dvou klenebních polích a obdélnou sakristii při jeho severní stěně. Ve 30. letech 15. století došlo k osazení nového krovu lodi,⁷⁶ ze kterého se dodnes zachovaly vazné trámy, nacházející se *in situ* ve dvou východních třetinách délky lodi. Zhotovení nového krovu ve 30. letech 15. století a nález několika ohořelých dřevěných konstrukčních prvků vede k otázce, nebyl-li kostel poničen během husitských nepokojů. Dalších změn došel tento stav až v průběhu druhé poloviny 16. století, kdy byla přistavěna jižní kaple, již od počátku budovaná jako substrukce pro dřevěné patro zvonice. S malovaným letopočtem 1571, na konci 19. století ještě viditelným nad hlavním vstupem, snad můžeme spojit výstavbu dnes nedochované jižní předsíně, v pramenech poprvé zmíněné v roce 1715 a zbořené v roce 1828. Její západní zeď zachytil ještě půdorysný plán z roku 1844 a dodnes se v západním lici schodiště na věž uplatňuje krátký pás zdiva, jdoucí v západovýchodním směru a snad vymezující její jižní linii. První dva schody na věž jsou navíc zhotoveny z masivních stojek pozdně gotického portálu, se stříškami trnože ve tvaru pravoúhlého trojúhelníku. Ke zboření předsíně a zhotovení schodů na věž došlo v rámci jedné stavební fáze v roce 1828 – je pravděpodobné, že bylo minimálně pro dva nejnižší schody recyklováno ostění právě zaniklého portálu předsíně. Existence předsíně navíc vysvětluje, proč se až do konce 19. století zachoval nad jižním portálem malovaný letopočet 1571. K západnímu prodloužení lodi došlo krátce po polovině 17. století, jak dokládají nejen výsledky dendrochronologického průzkumu, ale i pramenně nepodložená retrospektivní zmínka popisu kostela v rámci založení obecní kroniky z roku 1922.⁷⁷ Jednalo se tak o rekonstrukci a přestavbu v té době *spuštěného* kostela, jak jej popsal Jan Kořenský z Terešova, od roku 1638 či 1641 nový majitel Chřeštic.

K západnímu prodloužení sakristie došlo někdy mezi zhotovením prvního a druhého vstupu na hřbitov, přesněji mezi lety 1729–1750.⁷⁸

Vlastní prodloužení pak mělo za následek zánik prvního ze vstupů (zhotoven 1711), pravděpodobně umístěného v západní stěně někdejší sakristie. Snesení staršího krovu, které předcházelo navýšení koruny zdiva sakristie, vedlo pravděpodobně ke statickým problémům a k vyždění východního z opěráků. Absence vstupu na hřbitov byla vzhledem k provozu kostela natolik palčivá, že byl v roce 1750 proražen nový vstup v severní stěně západního prodloužení. Valená klenba sakristie, zhotovená až

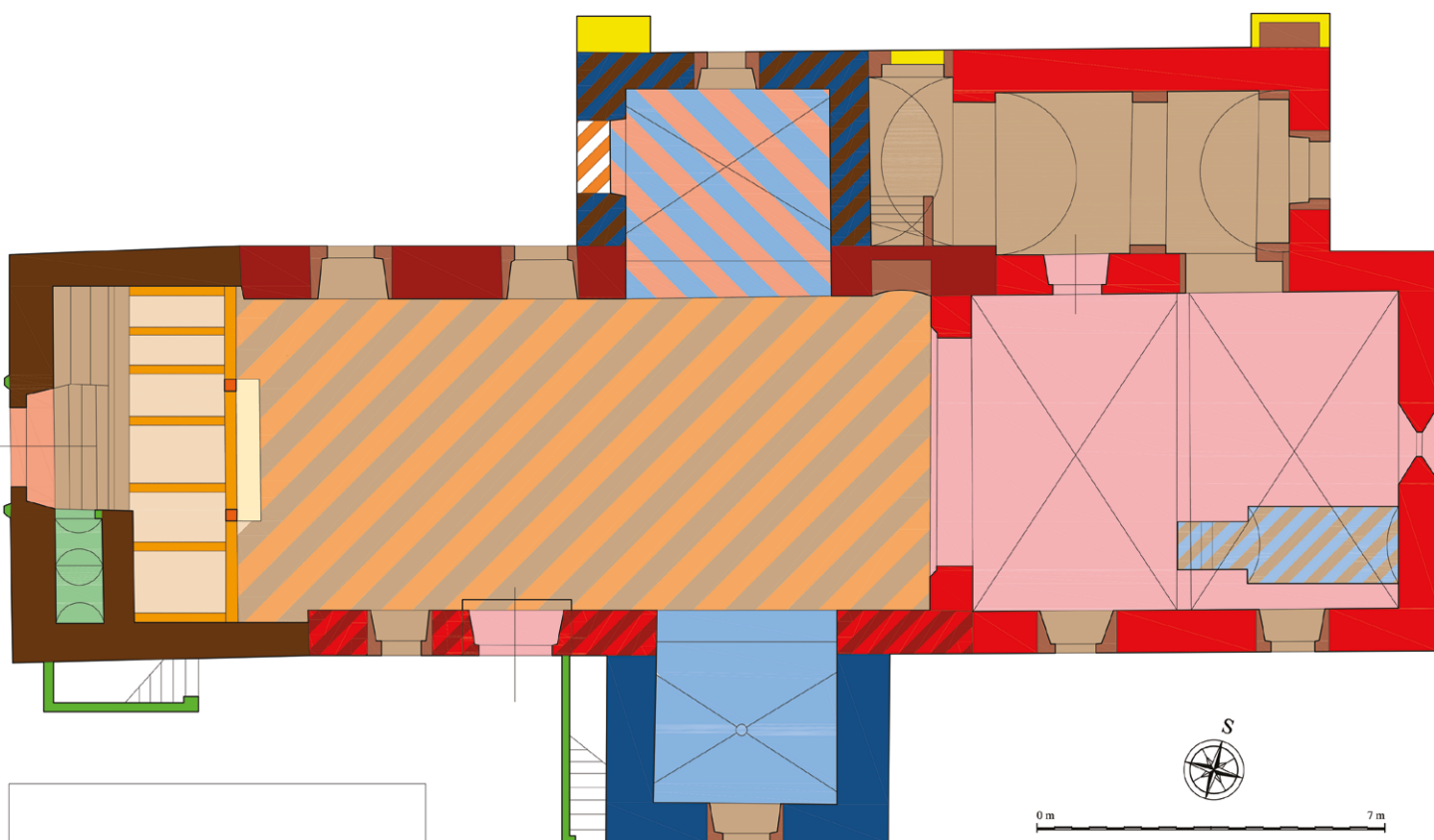
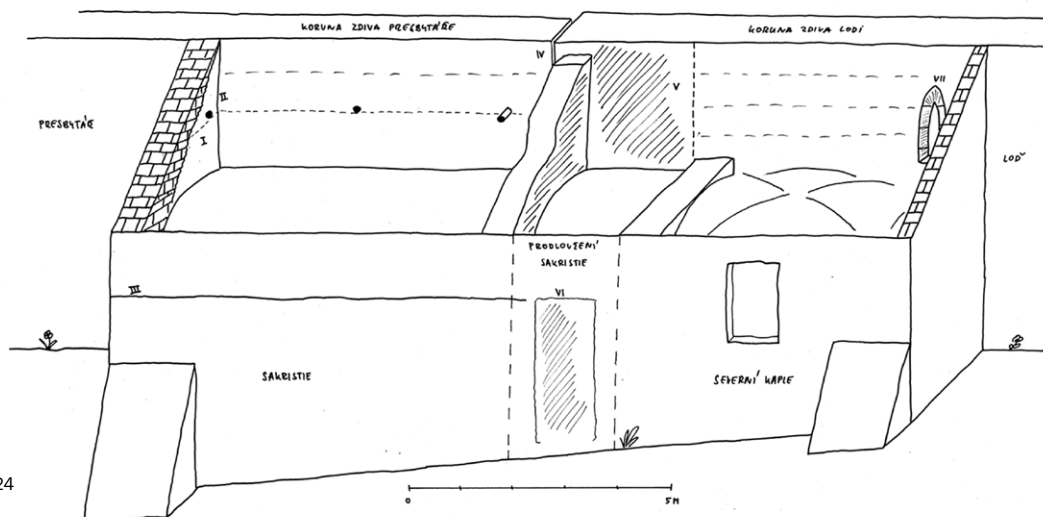
■ Poznámky

75 Obecně lze zhotovení záklenku z jednoho kusu kamene (namísto dvou) považovat za technologické přežívání „románské“ praxe, kdy byly tímto způsobem tesány půlkruhové záklenky. Volba tohoto postupu ovšem mohla být taktéž určena přílišnou úzkostí okenního ostění, jak dokládají mladší příklady, kdy byly hrotité záklenky vytesány z jediného kusu kamene (průčelní okénko západní boční lodi klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Zlaté Koruně či severní okno čtvercového chóru kostela sv. Kateřiny ve Svaté Kateřině u Kutné Hory). Relativní chronologie, sledovaná v Chřešticích, dovoluje ovšem chápat sledovaný příklad opravdu spíše jako technologický „survival“ než jako opatření vynucené pouze rozměry okenního otvoru.

76 Ve zdivu východního štítu lodi i presbytáře jsou zřetelné dřevěné konstrukční prvky poškozené ohněm. Jedná se o dvojici kuláčů lešení ve východním štítu závěru a východním štítu lodi, stejně tak o hambalek zaniklého krovu tamtéž. K požáru tedy muselo dojít až po výstavbě současného presbytáře. Osazení nového krovu (po 1435) vyvolává otázku, jestli nemohl být kostel dotčen v průběhu husitských nepokojů. Jeho strategická poloha a pozice mezi Pískem a Milevskem by tomu mohla napovídat. Tato možnost je ovšem pouze ryze hypotetická a autorům je zřejmé, že nelze každý požár ve druhé čtvrtině 15. století přičítat téměř původci. Za konzultace děkujeme Janu Adámkovi.

77 SOKA Písek, Archiv obce Chřešovice, sign. –, Pamětní kniha obce Chřešovice (1922–1941), s. 38–41. Zde se píše, že k prodloužení o 4,06 metru došlo v 17. století.

78 V roce 1729 byly nově vyžděny „štíty kaple“ – buď se jedná doslovně o štíty severní kaple, což by dokládalo, že ještě v roce 1729 a nějakou chvíli potom stála ještě samostatně. Je možné uvažovat, že se může jednat o vyždění dvou štítů vázat taktéž k západnímu štítu severní kaple a nadezdění východního štítu sakristie. To by znamenalo, že by šlo o počáteční rekonstrukční zásah přímo předcházející sjednocení obou objektů (sjednocením pozbyl východní štít kaple a západní štít sakristie funkce, a tedy před sjednocením by došlo ke konstrukci průběžného krovu, vymezeného právě dvojicí krajních štítů, v roce 1729 nově zhotovených).

LEGENDA K VYHODNOCENÍ STAVEBNÍHO VÝVOJE OBJEKTU

2. polovina 13. století	
2., 3. třetina 14. století	
2. polovina 16. století	
po 1650	
18. století	
1. polovina 19. století	
2. polovina 19. století	
20. století	
Konstrukce a prostory zařazené hypoteticky	

Obr. 24. Chrástovice, kostel sv. Jana Křtitele, schematická axonometrie severního bloku, tj. sakristie, jejího západního prodloužení a severní kaple. I – původní linie a cibelné nadezdění východního štítu sakristie, II – kontinuální ložné spáry společné pro východní štít sakristie i severní zeď závěru, III – vymezení původní koruny zdiva sakristie, IV – přírůstek zdiva závěru k severovýchodnímu nároží starší lodi, V – exteriérové náčrt, dokládající existenci proluky mezi středověkou sakristií a severní kaplí, VI – dnes zazděný vstup ze sakristie (jejího západního prodloužení) na hřbitov, VII – brotité raně gotické okno lodi. Kresba: Filip Facincani, 2024.

Obr. 25. Chrástovice, kostel sv. Jana Křtitele, půdorys přízemí s barevným vyhodnocením stavebních fází. Pro čitelnost nezařazena čela klenby presbytáře, kaple a záklenky oken. Zaměření a vynesení: Filip Facincani, 2024; vyhodnocení stavebního vývoje: Filip Facincani – Kryštof Loub, 2024.

v rámci sjednocení objektů,⁷⁹ byla dodatečně v roce 1776 a v důsledku stále se opakujících statických problémů podložena dvojicí cihelných pasů. Konfrontace plánu z roku 1844 a fotografií z druhé poloviny 20. století hovoří pro to, že v roce 1828 byla vyžděna hmota současného schodiště na věž, v rámci mladších etap ovšem upravená.⁸⁰ Zdá se, že nejzásadnější opravou druhé poloviny 19. století bylo osazení nového krovu pro loď i presbytář mezi lety 1869–1872⁸¹ a interiérová výmalba.

Zvíkov, Písek, Milevsko? Metodologický dodatek

Uměleckohistorická interpretace stavebního vývoje kostela byla silně zatížena jeho geografickou blízkostí k Písku či Milevsku, a tedy představou, že byly na drobných sakrálních objektech reflektovány trendy uplatněné na větších soudobých stavebních podnicích.⁸² V případě chřešřovického kostela se ovšem musíme ptát: Jaké jsou tvaroslovné, technologické či koncepční doklady pro určení přímé, či nepřímé vazby na tato dvě centra? Odpověď je, že žádná. Presbytář kostela vznikl až v průběhu 14. století a starší zdívo lodi je prostě jakýchkoliv datačně či atribučně citlivých prvků. I kdyby závěr kostela pocházel ze 13. století, musíme zde nadto akcentovat klíčovou úvahu staršího bádání,⁸³ a tedy, že je i po polovině 13. století nutné předpokládat v okolí Písku vznik samostatných realizací, které byly „... vytvořené skupinami kameníků a zedníků, kteří nebyli vystaveni přímému vlivu královské architektonické produkce“,⁸⁴ jak dokládají výsledky průzkumu kostela sv. Jakuba v Čížově, vzdáleného od Písku zhruba 10 kilometrů vzdušnou čarou. Výskytem nákladněji řešeného osového okna, nadto opatřeného zcela základním kružbovým obrazcem, nelze argumentovat. V tušeném portfoliu tzv. zvíkovsko-písecké hutě se s přímo uzavřeným presbytářem o dvou klenebních polích setkáváme pouze v případě kostela ve Vysokém Újezdě (okr. Benešov). Obě stavby jsou ovšem vzájemně tak koncepčně i tvaroslovně vzdálené (podobně jako zbylé kostely připisované do katalogu královské hutě), že je za přímé analogie přijmout nelze. Ostatně vazba kostela ve Vysokém Újezdě na činnost zvíkovsko-písecké hutě je již přesvědčivě zpochybňována.⁸⁵ Pro další závěry je tak nutné odlišovat mezi užitím určitého spektra tvarosloví a účastí hutě samotné. Již Jan Sommer přesvědčivě dokázal, že lze pro vybrané stavby v okolí Písku předpokládat užití prefabrikovaných architektonických článků. Přijetí takové praxe pak přímo koliduje s přijetím některé z těchto staveb jako stavby na klíč. Naopak je zde nutné předpokládat mnohem komplikovanější a déletrvající stavební vývoj, kdy každou ze stavebních etap obstarávala jiná stavební

skupina,⁸⁶ přičemž ovšem nelze současně vrátit účast skupiny či jednotlivce (dosud pracujících v Písku či na Zvíkově) při jedné z těchto stavebních etap.

Hluboce zakořeněný mem⁸⁷ o autorství zvíkovsko-písecké hutě, či jen odrazu její tvorby, je tak nutné v případě chřešřovického kostela přijmout za nepodložený a pravděpodobně nesprávný. Stejně tak datování presbytáře, sakristie či obojího do 13. století. Současnost chřešřovické lodi se stavebními aktivitami královské hutě, ovšem bez prokazatelnosti jakékoliv personální vazby, je nicméně možná – ale nedoložitelná.⁸⁸

Naše poděkování patří především Radce Lacinové, která nám s nadstandardní ochotou a porozuměním umožnila opakovaný průzkum kostela. Za vytrvalou přátelskou pomoc děkujeme Ondřeji Šindlářovi. Dále děkujeme Jiřímu Škabradovi, Martinu Ebelovi, Veronice Rajsiglové, Nikole Vojčové, Miroslavu Ušatému a P. Vítězslavu Holému, za konzultace pak Miroslavu Kovářovi, Janu Adámkovi, Robertu Novotnému, Františku Išovi... a samozřejmě Petru Mackovi.

Mgr. Filip FACINCANI
NPÚ, Generální ředitelství v Praze
facincani.filip@npu.cz

Mgr. Kryštof LOUB
Ústav pro dějiny umění, FF UK v Praze
krystof.loub@ff.cuni.cz

■ Poznámky

79 Jako valená je klenba zachycena již v rámci popisu z roku 1711. Pravděpodobně se ale jedná o starší, dokonce snad středověkou valenou klenbu, která byla v průběhu 18. století nahrazena tou současnou.

Ta musela být osazena až po zvýšení koruny zdíva sakristie a navýšení jejího východního štítu, k čemuž došlo až v rámci sjednocujícího projektu, tj. někdy mezi lety 1729–1750.

80 Z nedatované fotografie, pocházející dle sdělení paní Lacinové ze třetí třetiny 20. století, je zřejmé, že báze schodiště je vyžděná z cihel, které jsou jiné a starší než vlastní pilíře, jejichž dnešní počet a rozmístění navíc neodpovídá záznamu plánu z roku 1844. Jádru schodiště pochází tedy pravděpodobně z počátku druhé třetiny 19. století a v rámci mladších rekonstrukcí bylo upraveno.

81 Jeden z prvků současného krovu pochází ze stromu skáceného na přelomu let 1866/1867. Z roku 1869 pochází povolení na projekt nové střechy (SOka Písek, FÚ Chřešřovice, sig. 30, Kniha kostelních účtů 1867–1878, nepag.), v roce 1872 je následně evidována platba (17 zl. 30 kr.) za pokrytí střechy (SOka Písek, FÚ Chřešřovice, sig. 30, Kniha kostelních účtů 1867–1878, nepag.).

82 K tomu ve větším měřítku např. John James, Fakta a předsudky o vzniku vrcholné gotiky, in: Peter Kováč, *Katedrála v Chartres. Francouzské umění rané a vrcholné gotiky*, Praha 2007, s. 225–238.

83 Viz Adámek–Sommer (pozn. 57), s. 89–103, s. 102.

84 Ibidem.

85 Komentář Jiřího Varhaníka ke konferenčnímu příspěvku Karla Kibice ml. (*Raně gotický kostel Narození Panny Marie a jeho komunikační schéma*), přednesenému na konferenci Dějiny staveb 2024 (11.–14. 4. 2024, Centrum stavitelského dědictví NTM v Plasích).

86 K etapizaci výstavby středověkých kostelů např. Milan Falta, Stavební vývoj kostela Zvěstování Panny Marie v Plaňanech, in: *Dějiny staveb 2009*, Plzeň 2010, s. 165–168, či Milan Falta, Třebonín. Poznatky k principům etapizace románské věže venkovského kostela, in: *Dějiny staveb 2013*, Plzeň 2014, s. 15–22.

87 K tomu James (pozn. 82), s. 225–238, s. 227.

88 Studie použila databáze Bibliografie dějin Českých zemí [online]. Praha: Historický ústav AV ČR, 2021 [cit. 2024-09-16]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/> a Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2023062).